

Наталія Ротар

ЕТНОНАЦІОНАЛЬНІ ЧИННИКИ ПОЛІТИЧНОЇ УЧАСТІ ГРОМАДЯН УКРАЇНИ

Політична участь є одним з найбільш демократичних інститутів, який забезпечує реалізацію політичною системою основної функції – виявлення, формування і вираз інтересів громадян, вона виступає одним з критеріїв якісної специфіки політичної системи, характеризує наслідки взаємодії політичних інститутів, соціально-економічних інтересів та сил, національних традицій та типу політичної культури. Політична участь, що здійснюється людиною чи групою людей з метою виразу власних інтересів, впливає на зміст політичних рішень, які ухвалюються на різних рівнях реалізації державної влади. Основними факторами, від яких залежить практика політичної участі, є особливості самого суб'єкта політичної участі, умов, в яких вона відбувається, та загальних параметрів політичної системи.

Участь громадян України у політичних процесах трансформаційного періоду зазвичай досліджується з позицій соціально-еко-

номічних, ідеологічних, регіональних чинників, що зумовлюють її форми і характер, визначають мотиваційний спектр. Потреба дослідження особливостей політичної участі в залежності від етнонаціональних чинників визначається фрагментарним характером політичної культури сучасної України, який передбачає функціонування різних типів політичних субкультур, що ґрунтуються на специфічних системах політичних орієнтацій і цінностей та відповідних моделях політичної участі. Зважаючи на те, що кожна людина володіє етнічним потенціалом, здатним активізуватися та перетворюватися на вмотивовану політичну силу, долучати громадянина до загальних процесів етнополітичної мобілізації, дослідження етнонаціональних параметрів політичної участі у поліетнічних регіонах набуває особливої актуальності.

Проблеми формування та реалізації етнополітики на концептуальному рівні розроблялися і розробляються в межах української політичної науки І. Курасом¹, В. Євтухом², О. Майбородою³, І. Кресіною⁴ та іншими науковцями, проте етнонаціональні чинники політичної участі досліджуються переважно у зрізі регіональних відмінностей сприйняття та оцінок політичного процесу громадянами України⁵ або останнім часом в площині лінгвоетнічності⁶.

Метою цієї статті є визначення імовірності етнополітичної мобілізації румун та молдаван України за рахунок активізації етнічного потенціалу, невикористаного на початковому етапі постсоціалістичних трансформацій. Джерельною базою дослідження мотивацій, характеру і форм політичної участі, типових для трьох найбільших етнонаціональних груп, які проживають на території Чернівецької області – українців, румунів, молдаван, стали результати соціологічних досліджень, що проводилися спільними зусиллями кафедри політології факультету історії, політології та міжнародних відносин Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича та Центром підвищення кваліфікації державних службовців ЧОДА упродовж 2002 – 2004 рр. Процеси політизації етнічності та її мобілізаційний потенціал на території Чернівецької області вимірювався упродовж останніх років за допомогою звернення до таких індикаторів як рівень зацікавленості політикою в Україні та сусідніх державах (Румунії та Молдові), членство у політичних партіях, під-

тримка представниками етнонаціональних груп, що проживають на території області, певних ідеологем та ін.

Рівень зацікавленості політичним життям у населення Чернівецької області доволі високий. Результати дослідження засвідчили, що систематично політичним життям України цікавляться 50,3% респондентів, частково цікавляться, тобто мають факультативний (час від часу) інтерес до політичних подій, що відбуваються в нашій державі – 40,7%, взагалі не цікавляться ними – 8,9%, при чому цей показник є максимально наближеним в усіх трьох групах населення, які цікавлять нас – серед українців, румунів та молдаван.

Науковий інтерес становить соціально-демографічна структура цих трьох груп респондентів. Серед респондентів, які мають постійний інтерес до політичних подій в Україні, найбільшими за кількістю є групи осіб, що мають середню (32,83%) та незакінчену середню освіту (28,82%), тоді як групи респондентів з вищою та незакінченою вищою освітою є значно меншими за обсягом – відповідно 19,30% та 19,05%. За етнонаціональною належністю, зважаючи на домінування в регіоні, більшість у цій групі становлять українці (76,19%), хоча до загальної кількості українців, що дали відповідь на це питання, вони становлять тільки 50,92%. У професійній структурі групи із постійним інтересом до політичних подій в Україні найбільша частка респондентів представлена пенсіонерами (21,7%), робітниками (17,71%) та працівниками науки (16,96%). Водночас серед усіх опитаних пенсіонерів тільки 45,79% мають постійний інтерес до політичних подій в Україні, тоді як серед керівників установ та організацій він становить 94,44%. Рівень постійної зацікавленості політичними подіями в Україні майже рівномірно поширений по території області, проте коливається від 20,58% у Вижницькому, Заставнівському, Кіцманському та Путильському районах, де домінує українство, до 30,58% у Глибоцькому, Герцаївському, Новоселицькому та Сторожинецькому, в яких компактно проживають румунська та молдавська спільноти краю.

Соціально-демографічна структура групи респондентів, які мають реферативний інтерес до політики, та групи, що не цікавиться політикою, в Україні є ідентичною до проаналізованої вище, за винятком того, що серед румунської частини населення краю най-

більшою є частка респондентів (18,31%), які не цікавляться політичними подіями в Україні. Для порівняння, серед українців таких тільки 7,87%, молдаван – 7,69%, поляків – 6,25%, росіян – 11,63%. Це опосередковано свідчить про імовірність етнополітичної мобілізації у разі кількісного збільшення цього показника у поєднанні із зростанням орієнтацій на неконвенційні форми політичної участі.

Дещо інша ситуація фіксується в процесі визначення рівня обізнаності населення області із подіями політичного життя Румунії та Молдови. Рівень зацікавленості в отриманні інформації про політичне життя Румунії та Молдови серед українців становить 11,73%, серед румунів – 18,75%, молдаван – 23,08%. Водночас факультативно за політичними подіями в сусідніх країнах стежать 34,34% українців, 46,25% румунів і тільки 28,85% молдаван. Якщо додати кількість населення, яке постійно цікавиться політичними процесами в Україні до кількості населення, яке факультативно цікавиться політичним процесом в нашій державі і порівняти цю суму із подібними показниками щодо зацікавленості політичним процесом в Румунії та Молдові, то з'ясується досить цікава картина. Так, серед румунського населення Чернівецької області фіксується найнижчий – 83,75% (92,13% – українці, 92,30% – молдавани) показник рівня зацікавленості у власній обізнаності з політичними подіями в Україні і одночасно найвищий – 65,00% – румуни (51,93% – молдавани, 46,07% – українці) показник рівня зацікавленості в обізнаності з політичними подіями в Румунії та Молдові.

Загалом, політично активна частина серед населення області не перевищує 7,12%, тоді як 70,61% населення визначають себе як пасивних спостерігачів за політичним життям, що знайомляться з політичними подіями виключно за допомогою ЗМІ. Причину відсутності орієнтації на активну політичну участь слід шукати в оцінці мешканцями області ефективності системних каналів впливу на процес ухвалення політичних рішень та перспектив його використання для забезпечення реалізації власних політичних інтересів. Зокрема, 51,5% населення дотримуються думки, що будь-яка конвенційна форма політичної участі не здатна забезпечити дієвий вплив громадян на процеси ухвалення політичних рішень у державі.

У контексті цього найбільш важливим видається аналіз партійних та ідеологічних орієнтацій основних національних груп краю, оскільки партії є на сьогодні найвідомішим громадянам політичним інститутом, що належить до структур входу в політичну систему. У процесі проведення соціологічного опитування мешканців області у 2004 р. респондентам було запропоновано широке віяло політичних течій, згрупованих за принципом *ліві – центр – праві* (див. дані таблиці 1).

Таблиця 1

Прихильність до політичних течій

№	Назва ідеологічної течії	% підтримки
1.	Комуністична	8,6
2.	Соціалістична	8,5
3.	Соціал-демократична	16,9
4.	Зелені	3,5
5.	Ліберальна	5,0
6.	Християнсько-демократична	2,3
7.	Національно-демократична	15,3
8.	Націоналістична	4,5
9.	Інша	2,4
10.	Ніяка взагалі	17,3
11.	Ще остаточно не визначився	16,0

Наведені вище данні засвідчують, що 17,3% населення Чернівецької області не підтримує жодної політичної течії та 16,0% остаточно не визначилася із підтримкою тих чи інших ідеологем (16,0%). При чому цей показник суттєво не залежить від рівня освіти респондентів і коливається від 36,43% у респондентів з середньою освітою до 30,48% у респондентів із незакінченою середньою.

Найбільшої підтримки ліві ідеологеми знаходять серед молдаван. У цій групі 19,23% найближчою для себе визнають комуністичну ідеологію, 15,38% – соціалістичну, 25,00% – соціал-демократичну. Румунське населення краю зорієнтоване переважно на соціал-демократичні гасла – 31,25%, хоча серед цієї групи знаходимо найбільше прихильників ліберальних ідей – 7,5% (серед українців – 4,52%, серед молдаван – 1,92%). Ідеологічні орієнтації українства Чернівецької області рівномірно розташовані по всьому спектру *ліві*

– *праві*, однак найбільша частка українців зорієнтована на національно-демократичну доктрину.

На фоні цих показників викликає застереження той факт, що водночас 16,25% румунів також є прихильниками національно-демократичних гасел. Однак, якщо для українців національно-демократичне – це демократія в Україні, зорієнтована на українські національні традиції, цінності, норми політичного процесу, регламентовані українським законодавством, то для румунів національно-демократичне – це демократія, яка ґрунтується на цінностях та нормах, типових для свідомості та поведінки румунів.

Структура прихильників певних ідеологічних течій за професійною ознакою має такий вигляд (наводяться групи з мінімальним та максимальним показниками підтримки):

– Комуністичну течію максимально підтримують пенсіонери (50,72%), мінімально – підприємці та бізнесмени (1,45%). Водночас, якщо в структурі всіх опитаних мінімальна підтримка бізнесменами та підприємцями комуністичної ідеології зберігається (1,85%), то рівень підтримки пенсіонерів є значно нижчим (18,32%). Залишаючись найвищим показником, він наближається до підтримки комуністичної ідеології військовослужбовцями (11,11%).

– Соціалістичну ідеологію максимально підтримують пенсіонери (26,47%) та робітники (23,53%), мінімально – військовослужбовці та учні і студенти (по 1,47%). Однак, якщо комуністичну ідеологію не підтримує жоден керівник установи чи підприємства, то в структурі підтримки соціалістичного напрямку представники цієї професійної групи становлять 2,94%, а до всіх опитаних – 11,11%. Подібна картина вимальовується і серед працівників науки та освіти.

– Соціал-демократичну ідеологію визначають як максимально близьку для себе 21,48% робітників, мінімально близьку – 2,2% військовослужбовців. Однак в структурі всіх опитаних максимальна підтримка соціал-демократичних гасел була зафіксована серед підприємців – 25,93% (в структурі цього варіанта відповіді – 10,37%) та тих, хто тимчасово не працює – 22,41% (в структурі цього варіанта відповіді – 19,26%).

– Ліберальну ідеологію максимально підтримують учні та студенти – 25,0%, мінімально – керівники установ (2,5%).

– Професійна структура респондентів, які підтримують християнсько-ліберальну ідеологію, визначається максимальною підтримкою пенсіонерів (50,0%), мінімальною серед працівників науки та освіти, військовослужбовців, підприємців, учнів та студентів (по 0,0%).

– Національно-демократичну ідеологію рівномірно підтримують представники всіх професійних груп.

– Націоналістичні ідеї найбільше підтримують пенсіонери (38,89%). Проте у структурі всіх опитаних він є значно меншим – 7,33% і співвідноситься з підтримкою цих ідей працівниками сільського господарства (7,14%). Не поділяють націоналістичних поглядів керівники підприємств і установ та військовослужбовці (по 0,0%).

Поселенська структура ідеологічних преференцій населення Чернівецької області також має певну специфіку. Зокрема, ідеології лівого спрямування найбільш поширені у Кельменецькому, Сокирянському, Хотинському (комуністичну підтримують – 13,22%; соціалістичну – 10,92%, соціал-демократичну – 22,58% мешканців цих районів) та Глибоцькому, Герцаївському, Новоселицькому, Сторожинецькому районах (соціалістичну ідеологію підтримують 10,64, соціал-демократичну – 22,55% мешканців цих районів).

Структура партійних орієнтацій основних етнонаціональних груп населення Чернівецької області відповідає описаній вище структурі ідеологічних орієнтацій. Спільним для них є тільки один момент – і українці, і румуни, і молдавани однаково мало довіряють політичним партіям. В усіх групах показник довіри є майже однаковим і не перевищує 5,77%, що є показником вищим, ніж в середньому по Україні (1,2 – 2,3%).

Ще одним аспектом виявлення фактів імовірної політизації етнічності є орієнтація на конвенційні/неконвенційні форми політичної участі.

Орієнтація на використання конвенційних форм політичної участі найповніше представлена рівнем готовності до участі у виборах Президента України. Структура намірів є різною в трьох етнонаціональних групах. Найбільша частка тих, хто визначився із участю у виборах, зафіксована серед молдаван – 82,69% з одночасно найвищим показником тих, хто не буде брати участі у виборах – 13,46%, та найменшій кількості тих, хто не визначився, чи буде ви-

користувати цю найдоступнішу форму конвенційної політичної участі – 3,85%. Протилежна ситуація фіксується в групах українців та румун. Тут однаково незначні частки тих, хто не буде брати участі у виборах: серед українців – 8,24%, румунів – 12,66%, та високі показники тих, хто не визначився – серед українців – 12,61%, румунів – 13,92%.

Орієнтації на використання неконвенційних форм політичної участі насамперед представлені орієнтаціями на участь у організації збройних формувань. На таку форму протестної участі зорієнтовані 5,37% українців при 1,27% румунів та 1,92% молдаван. У 2004 р. в Україні завершився цикл функціонування політичних орієнтацій громадян протестного характеру, який послідовно відбувався у етапах піднесення, кризи, занепаду та депресії. Суттєве збільшення кількості громадян, які потенційно можуть звернутися до неконвенційних протестних виступів на момент опитування, було опосередкованим свідченням того, що політичний протест в Україні наближається до етапу піднесення, реалізованого під час “помаранчевої революції”.

Важливим фактором, який потрібно враховувати в аналізі політичної участі буковинців, є їх місце в соціально-економічній структурі регіону. Ті, що належать до вищих страт у суспільстві обирають форми політичної участі, які водночас передбачають великі витрати і велику винагороду. Люди з середніми або мінімальними економічними ресурсами надають перевагу голосуванню як найбільш *дешевій* формі політичної участі. Відповідно багаті обирають або прибуткові форми політичної участі, або навіть взагалі відмовляються від голосування.

Бідна частина електорату, використовуючи голосування як одну з не багатьох доступних форм політичної участі, фактично домінує в частині активного електорату. Наслідком обмеженого використання конвенційних форм політичної участі є створення небезпечної ситуації для демократії в країні – адже незадоволених політичними і економічними реформами, які активно реалізують електоральні форми участі, більше ніж тих, хто виграв від цих реформ, насамперед в економічному плані. У Чернівецькій області, за самооцінками респондентів, соціально-економічна структура електорату має такий

вигляд: 3,7% електорату грошей вистачає на все; 43,5% – грошей вистачає на найнеобхідніше; 52,8% – грошей постійно не вистачає. Ця загальна тенденція, з незначними відхиленнями, є типовою для всіх основних етнонаціональних груп краю, тому не може вважатися чинником етнополітичної мобілізації.

Проведений аналіз засвідчує, що етнонаціональні аспекти політичної участі румунської та молдавської меншин Чернівецької області не перетворилися на визначальні щодо її характеру та суті. Це до певної міри блокує процес формування етнонаціональних політичних субкультур з типовими тільки для них моделями політичної участі.

Однак те, що 17,7% румунів та 38,1% молдаван підтримують ідею перерозподілу державних кордонів (при 23,5% та 14,3% тих, що вагаються з відповіддю) існують реальні підстави для їх виникнення. Зазначимо, що внутрішньополітичний процес у тих постсоціалістичних країнах, в яких функціонують подібні типи політичних субкультур, є конфліктним за своєю суттю.⁷

Формуванню на території Чернівецької області етнонаціональних моделей політичної участі, що ґрунтуються на етнонаціональних чинниках, перешкоджатимуть заходи, що сприяють переорієнтації політичного інтересу румун та молдаван Чернівецької області на внутрішньополітичні процеси, які відбуваються в Україні в цілому та на території області, зокрема; дії з актуалізації, поряд зі сформованою та функціонуючою етнонаціональною ідентичністю, ідентичностей на рівнях регіону як певної системної цілісності та України як загальнонаціональної, в політичному сенсі, цілісності; сприяння використанню тих форм політичної участі румун та молдаван, що проживають на території Чернівецької області, які реалізуються за допомогою використання традиційних структур входу до політичної системи, зокрема політичних партій загальнонаціонального рівня; на прикордонних територіях стримуючим механізмом політизації етносу може слугувати процес формування бікультурної орієнтації, яка означає здатність людини ефективно функціонувати у мультикультурному оточенні. Це забезпечить мінімізацію політичної діяльності та політичного впливу національно-культурних товариств та громадських організацій, які в стабільних політичних

системах актуалізують політичні проблеми із незначною періодичністю.

¹ Курас І.Ф. Етнополітика: історія і сучасність: Статті, виступи, інтерв'ю 90-х років / Інститут політичних та етнонаціональних досліджень НАН України. – К. : ІПіЕНД, 1999. – 656 с.; Національна інтеграція в полікультурному суспільстві: український досвід 1991–2000 років: Зб. / НАН України; Інститут політичних і етнонаціональних досліджень / Іван Федорович Курас (відп.ред.), Олександр Микитович Майборода (відп. ред.). – К., 2002. – 374 с.

² Євтух В. Б. Етнополітика в Україні: правничий та культурологічний аспекти. – К. : УАННП “Фенікс”, 1997. – 214 с.; Етносуспільні процеси в Україні: можливості наукових інтерпретацій / В.Б. Євтух. – К.: Вид. дім “Стилос”, 2004. – 242 с.

³ Майборода О. Російський націоналізм в Україні (1991–1998 рр.) / Центр досліджень національної безпеки при Національному ун-ті “Києво-Могилянська академія”. – К., 1999. – 28 с.; Майборода О., Чілава Р., Пилипенко Т., Кресіна І., Товт М. Сприяння поширенню толерантності у поліетнічному суспільстві. – К. : Європа-XXI, 2002. – 312 с.; Актуальні питання вітчизняної етнополітики: шляхи модернізації, врахування міжнародного досвіду / Н.В. Беліцер, С.В. Бугаєв, Я.О. Варивода, В.Б. Євтух, Т.А. Кравець, О. Кругляк, О.М. Майборода, В.Р. Нахманович, О.М. Нижник, Т.І. Пилипенко. – К.: Укр. незалеж. центр політ. дослідж., 2004. – 311 с.

⁴ Кресіна І. О. Українська національна свідомість і сучасні політичні процеси: Етнополітологічний аналіз. – К. : Вища школа, 1998. – 391 с.

⁵ Курас І.Ф., Беренштейн Л.Ю., Джос Ф. Х., Живора С.М., Левенець Ю.А. Вибори - 98 (підсумки, аспекти структурування українського суспільства і парламенту) / НАН України; Інститут політичних і етнонаціональних досліджень. – К., 1998. – 110 с.

⁶ Хмелько В. Динаміка рейтингів і соціальний склад електоратів В.Ющенко та В.Януковича у виборчій кампанії 2004 року // Політичний портрет України. – 2005. – № 32. – С. 11 – 23.

⁷ Бурдяк В.І., Ротар Н.Ю. Політична культура країн Європи в контексті інтеграційних процесів/ Монографія. – Чернівці: Рута, 2004. – С. 212 – 246.